

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
АДМІНІСТРУВАННЯ

Кафедра соціальної роботи, управління і педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА ПЕРШИМ РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ (БАКАЛАВР)

НА ТЕМУ:

**«ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У
ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ ВПО»**

Виконав: студент 4 курсу, 461 групи

галузь знань:

23 Соціальна робота

спеціальності:

231 Соціальна робота

Бочаров Владислав Романович

Керівник:

к. пед. н., доцент

Файчук Олена Леонідівна

Рецензент:

к. н. з державного управління, доцент

Штирбов Олександр Миколайович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ ВПО.....	7
1.1. Сутність соціальної роботи з дітьми ВПО.....	7
1.2. Соціально-психологічна характеристика дітей ВПО.....	13
1.3. Ігрові технології у діяльності соціального працівника з дітьми.....	23
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА З ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ ВПО.....	33
2.1. Практичний досвід використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми у кризових ситуаціях.....	33
2.2. Організація та аналіз результатів науково-дослідної роботи з визначення особливостей використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО.....	38
2.3 Рекомендації щодо покращення процесу використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО.....	48
Висновки до другого розділу.....	52
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	55
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціальна робота з дітьми ВПО є надзвичайно важливою через сучасні виклики, що постають перед суспільством. Щоденно кількість внутрішньо переміщених осіб в світі лише зростає. Причинами цього явища є війни, природні катастрофи, конфлікти тощо. Діти ВПО є найуразливішою групою, яка потребує психологічної підтримки, допомоги в адаптації та соціалізації.

Використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО не лише відповідає сучасним потребам та реаліям, але й має потенціал значно покращити результативність соціальної роботи, сприяючи розвитку дітей та покращенню їхнього благополуччя. Внутрішньо переміщені особи, які змушені залишити свої домівки через війну, природні лиха, зазвичай стикаються зі значними труднощами, особливо щодо психосоціального благополуччя. Ігри можуть бути не лише засобом розваги, але й потужним засобом для сприяння розвитку, самовираження, адаптації та відновлення дітей у складних ситуаціях. Вони дозволяють дітям виражати свої почуття, вчитися довіряти, вирішувати конфлікти та розвивати навички співпраці. Також застосування ігрових технологій може зробити процес реабілітації та психологічної підтримки більш доступним та привабливим для дітей.

Ігрові технології надають можливість ефективно взаємодіяти з дітьми, особливо з тими, які відчувають психологічні труднощі або потребують підтримки. Гра дозволяє створити атмосферу довіри та зручності, що сприяє відкритому спілкуванню та емоційному виразу. Ігрові технології можуть бути використані для навчання та розвитку дітей. Вони допомагають у засвоєнні нових знань та навичок через інтерактивність, мотивацію та сприйняття матеріалу через призму гри.

Питання щодо особливостей соціальної роботи з ВПО розглядається у наукових працях Файчук О.Л., Малиновської О., Яценко Л., Літяги І., Капської А., Зверєвої І., Лактіонової Г. Особливості використання ігрових технологій в діяльності соціального працівника було розглянуто в наукових працях Волинець Л., Мельник Л., Юрченко В., Сиятинова К., Процик Л., Пампури І., Юрченко В., Букатова В., Лукашевича М., Миговича І.

Зарубіжні дослідники теж мають вагомі наукові доробки щодо можливостей ігрових технологій у діяльності соціального працівника. Так, Rabin С. у своїй праці акцентує увагу на тому, що ігри можуть бути використані соціальними працівниками у роботі з різними категоріями клієнтів, розглядає типологію, функції та структуру ігор в соціальній роботі. Chatterjee S. здійснила аналіз досвіду використання ігор у роботі з дітьми в кризових ситуаціях на прикладі 6 країн. Weil S. у своєму дослідженні проаналізувала досвід використання ігрової терапії у діяльності соціального працівника з дітьми в США, опитавши 312 соціальних працівників.

Актуальність означеної проблеми, її недостатня розробленість у сучасній теорії та практиці, визначені суперечності щодо комплексного висвітлення застосування ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи – **«Особливості використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО»**.

Мета наукової роботи – на основі науково-дослідної роботи розробити рекомендації щодо удосконалення процесу використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО.

На основі мети наукової роботи сформульовано **наступні завдання**:

- проаналізувати сутність соціальної роботи з дітьми ВПО;
- розкрити соціально-психологічні особливості дітей ВПО;
- проаналізувати практичний досвід використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО;

- на основі проведеної науково-дослідної роботи розробити рекомендації щодо покращення процесу використання ігрових технологій з дітьми ВПО.

Об'єкт наукової роботи – процес соціальної роботи з дітьми ВПО.

Предмет наукової роботи – особливості використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО.

У процесі вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів** наукового дослідження, зокрема:

– *теоретичні методи*: аналіз літературних джерел щодо проблеми соціальної адаптації внутрішньо переміщених осіб; аналіз закордонного досвіду соціальної роботи з дітьми ВПО; систематизація і узагальнення інформації з метою висвітлення основних вихідних положень дослідницької роботи; метод аналогій (у зіставленні досвіду використання ігрових технологій з дітьми ВПО);

– *практичні методи*: опитувально-діагностичні методи (анкетування), обробки та метод інтерпретації результатів дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що було уточнено суть та визначено особливості соціальної роботи з дітьми ВПО; обґрунтовано значення ігрових технологій при роботі з дітьми з ВПО.

Теоретичне значення наукової роботи полягає у: розкритті особливостей соціальної роботи з дітьми з ВПО, обґрунтуванні доцільності використання ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО, розробці рекомендацій щодо результативної роботи при використанні ігрових технологій з зазначеною категорією дітей.

Практична значущість наукової роботи визначається тим, що результати дослідження можуть бути впроваджені в роботу фахівців соціальної сфери, волонтерів, використані в процесі розробки змісту фахових і вибіркових дисциплін для здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота».

Апробація. Основні положення, висновки науково-педагогічного пошуку доповідались під час XXVI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Могилянські читання – 2023: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти» (м. Миколаїв, 2023 р.).

Публікації. Основні положення та висновки бакалаврської роботи висвітлено у 1 одноосібній публікації:

Бочаров В.Р. Напрямки роботи соціального працівника з дітьми ВПО // Могилянські читання – 2023: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти : XXVI Всеукр. наук.-практ. конф. присвячена Всесвіт. Дню науки в ім'я миру та розвитку : 6-10 листопада 2023 р., м. Миколаїв : тези доп. : Соціальна робота в період трансформаційних змін: виклики і ризики / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. – С.635-636.

Експериментальна база. Констатувальний експеримент проводився на базі установ соціальної та освітньої сфери м.Миколаєва. Всього у дослідженні взяли участь 10 респондентів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний текст наукової роботи містить 59 сторінок, з яких основного тексту 54 сторінок, список використаних джерел нараховує 30 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ ВПО

1.1. Сутність соціальної роботи з дітьми ВПО

У червні 2023 року в Україні було зареєстровано 4 871 807 внутрішньо переміщених осіб (ВПО). З них 60% – це жінки, а 40% – чоловіки. Кожний п'ятий серед зареєстрованих ВПО (21,6%) – дитина віком до 17 років, і стільки ж становлять особи віком старше 65 років. Навіть 700 людей віком 100 і більше років були змушені залишити свої домівки через війну. Однак, за оцінками посадовців, реальна кількість ВПО може бути більшою, оскільки близько 2 млн. громадян, які також зазнали вимушених переселень, не зареєструвалися з різних причин [13]. Одним із найважливіших завдань держави – є створення максимально комфортних умов для ВПО, особливо дітей. І соціальна робота виступає тією сферою професійної діяльності, яка покликана надавати допомогу ВПО.

В Україні є чимало дослідників, які давали визначення терміну «соціальна робота». Наприклад, Харченко С. Я. вважав, що соціальна робота – це комплекс заходів та методів, спрямованих на адаптацію людей до соціального середовища, підтримку їхньої здатності до самостійного вирішення життєвих проблем та сприяння соціальній стабільності [6, с. 8-9]. Зверева І.Д. зазначала, що соціальна робота – це професійна діяльність, яка охоплює широке коло інтервенцій, спрямованих на забезпечення соціального захисту, підтримку та розвиток особистості, підвищення соціальної справедливості і рівня життя [8, с. 6].

Ми можемо визначити, що соціальна робота з дітьми ВПО – це професійна діяльність соціального працівника, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Соціальна робота з дітьми ВПО має на меті:

- Надання психологічної та емоційної підтримки дітям, постраждалим від конфлікту та вимушеного переміщення.
- Сприяння адаптації та інтеграції дітей ВПО в нову громаду, школу, соціальне оточення.
- Допомога в організації навчального процесу та надання освітніх можливостей.
- Захист прав та законних інтересів дітей ВПО.
- Надання соціальних послуг, матеріальної та гуманітарної допомоги.
- Робота з сім'ями ВПО для підтримки сімейних зв'язків та відновлення стабільності.
- Організація дозвілля, рекреаційних та розвиваючих заходів для дітей.
- Налагодження співпраці між різними організаціями, залученими до підтримки дітей ВПО.

Робота соціального працівника з дітьми ВПО спрямована на їх адаптацію, допомогу різного характеру, набутті адекватних навичок та дій у новому середовищі, а також успішного пристосування до змін без негативних наслідків. Саме тому такі явища зумовлюють потребу негайної допомоги з боку соціальних працівників та проведення статистичних даних щодо вирішення цих проблем.

Основне завдання соціальної роботи та її напрямків з дітьми ВПО полягає в підтримці, пристосуванні до змін середовища дитини. Це означає, що така робота спрямована на адаптацію, а також надання сприятливих умов для пристосування дитини до змін, активізацію здібностей такої особи, а також на блокування різних чинників, які є несприятливими для адаптації дитини до навколишнього середовища. Важливим при цьому є активізація та підвищення соціальних цінностей і здібностей для подолання тяжких

життєвих ситуацій. Така робота набуває особливого значення в умовах складної соціально-політичної ситуації в країні.

Основні принципи соціальної роботи щодо дітей ВПО спрямовані на забезпечення їхніх прав, благополуччя та всебічного розвитку. Це передбачає врахування найкращих інтересів дитини та принципу недискримінації, гарантування права на життя, розвиток і участь у прийнятті рішень, що їх стосуються, а також захист від насильства, експлуатації та зловживань. Соціальна робота підтримує зміцнення сімейних зв'язків і інтеграцію дітей у громаду, орієнтуючись на розвиток їхніх здібностей і потенціалу. Важливим є застосування індивідуального підходу до кожної дитини та дотримання професійної етики, що включає конфіденційність і повагу до приватного життя. Крім того, для ефективної допомоги необхідний міждисциплінарний підхід, залучаючи різні професійні групи, що дозволяє комплексно вирішувати проблеми дітей [11].

Капська А.Й. виокремлює такі функції соціального працівника, успішна реалізація яких, сприятиме налагодженню ефективної соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями:

- Соціально-побутова: допомога у поліпшенні умов проживання та забезпечення житлом, організація комфортного побуту.
- Соціально-медична: проведення профілактичної роботи щодо захворювань, співпраця з медичними закладами для надання медичної допомоги.
- Соціально-педагогічна: створення сприятливих умов для соціальної адаптації та розвитку особистості, задоволення соціокультурних потреб та інтересів через різноманітні види діяльності.
- Соціально-психологічна: надання консультацій, корекція міжособистісних відносин та допомога у соціальній реабілітації [10].

У зв'язку з небезпечною ситуацією у деяких регіонах нашої держави, органами соціального захисту населення проводиться велика кількість роботи з внутрішньо переміщеними особами, яка є дуже важливим

показником для регулювання соціальної підтримки внутрішньо переміщеним дітям.

На думку Панок В.Г. серед основних напрямків роботи соціальних працівників з ВПО є:

- Соціальний напрям;
- Соціально-педагогічний напрям;
- Соціально-психологічний напрям;
- Фінансовий та матеріальний напрям;
- Соціально-трудоий напрям;
- Медико-соціальний напрям;
- Соціально-правовий напрям.

До прикладів соціального напрямку належать: організація різних видів культурно-дозвільної роботи з дітьми ВПО; рольові ігри, які ілюструють ту, чи іншу ситуацію; проведення соціальних консультацій; соціальна діагностика; взаємодія з державними установами і громадськими організаціями з питань допомоги внутрішньо переміщеним особам.

Проте, як зазначає статистика, більшість дітей у період 2014-2022 рр. дуже складно пристосовувалися до умов навколишнього середовища, що в свою чергу викликало проблеми з адаптацією та соціалізацією. Таким чином, соціологічні дані свідчать, що діти, які були внутрішньо переміщеними стають «аутсайдерами» в нових умовах. У зв'язку з цим виникає проблема розробки нових напрямків соціальної роботи з дітьми ВПО, зокрема додаткова психологічна допомога, або підвищення морально-етичної свідомості, що полягає у відношенні громадян до таких осіб та толерантності до них.

Ще одним необхідним напрямком соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є соціально-педагогічний напрям. Насамперед він полягає в тандемі соціальних працівників з органами правопорядку, педагогами, медичними працівниками тощо. Прикладами такої роботи є соціально-педагогічна робота з дітьми, які мають проблеми у навчанні;

контроль правоохоронними органами та соціальними працівниками над ставленням до дитини в сім'ї; професійне консультування соціальними працівниками та допомога в одержанні освіти для дітей ВПО.

Одним з найважливіших напрямів соціальної роботи є соціально-психологічний напрям. В основу даного напрямку входить: психологічне консультування; психологічна корекція і допомога в соціальній адаптації; психопрофілактика стресу та психологічна діагностика розвитку дітей та підлітків з сімей переселенців.

Ще одним важливим напрямком соціальної роботи з дітьми ВПО є фінансова допомога та контроль над такими фінансами. Так, отримуючи статус ВПО – дитина отримує виплати, адресну допомогу, від держави. Зрозуміло, що у даному випадку соціальний працівник разом з органами правопорядку має право контролювати розподіл таких фінансів. Наприклад, в таких випадках коли: батьки отримують допомогу за дитину, та витрачають кошти тільки на задоволення особистих потреб; чи якщо у дитини є проблеми зі спілкуванням з батьками, або якщо особа має статус дитини позбавленої батьківського піклування/дитини-сироти..

Матеріальний напрям включає в себе надання матеріальної допомоги соціального працівника разом з громадськими організаціями, волонтерами та її контроль. Сюди входить забезпечення продуктами харчування внутрішньо переміщеної дитини, організація гуманітарних пунктів, за необхідності надання одягу, взуття, предметів особистої гігієни, ліків тощо.

Ще одним не менш важливим напрямом соціальної допомоги дітям ВПО, яка стосується осіб, що досягли 16 років та мають дозвіл від батьків на підприємницьку діяльність та виконання трудової функції, є соціально-трудова напрям. Здебільшого це – профорієнтоване, консультування з трудових питань праці, можливостей працевлаштування, безпеки щодо трудової експлуатації тощо.

Медико-соціальний напрям включає в себе надання медико-соціального консультування; надання долікарняної медичної допомоги;

соціально-психіатрична діагностика; направлення у спеціалізовані медичні установи, за необхідності. Сюди ж можна віднести профілактичну роботу, що стосується здорового способу життя, ризиків інфікування різноманітними захворюваннями тощо.

Соціально-правовий напрям включає в себе надання особам ВПО інформації про їхні права та обов'язки, здійснення соціально-правового консультування [17].

Також, слід зазначити, що правовими нормами встановлено, що деякі особи ВПО (що стосується і дітей) підлягають соціальному інспектуванню, що дає змогу проаналізувати їхні потреби, а в деяких ситуаціях може бути навіть соціальний супровід. Під час здійснення такого супроводу спеціалісти соціальної сфери зобов'язані дотримуватися Етичного кодексу, а також інших зобов'язань, які встановлені законодавством України та міжнародно-правовими нормами [17].

Отже, соціальна робота з дітьми ВПО є невід'ємною складовою комплексної системи допомоги, спрямованої на забезпечення їхнього всебічного розвитку та інтеграції в нове суспільство. Вона відіграє ключову роль у подоланні наслідків переміщення, забезпечуючи дітям доступ до необхідних ресурсів і підтримки, що дозволяє їм відновлюватися та розвиватися. Ця робота вимагає комплексного підходу, поєднання психологічної, соціальної, освітньої, правової та іншої підтримки для задоволення різноманітних потреб дітей ВПО. Важливо, щоб вона здійснювалась кваліфікованими фахівцями, з урахуванням специфіки та травматичного досвіду кожної дитини.

1.2. Соціально-психологічна характеристика дітей ВПО

Згідно Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [19].

Переміщення дітей з окупованих територій або районів збройного конфлікту є надзвичайно складним процесом, який супроводжується низкою викликів і загроз для їхнього психосоціального розвитку. Багато дітей переміщуються без належно оформлених нотаріальних доручень від батьків, часто у супроводі лише знайомих або родичів. Це означає не тільки фізичний розрив з рідними, а й значні психологічні травми. У такій ситуації діти зазнають стресу через втрату звичного середовища, розлуку з близькими та необхідність адаптації до нових умов. Відсутність стабільності та підтримки може призвести до серйозних порушень у їхньому емоційному, соціальному та психічному здоров'ї, а також до труднощів у навчанні та фізичному розвитку.

Аналіз наукової літератури [2; 5; 11; 25] дав змогу виокремити чотири аспекти соціально-психологічного портрету дитини ВПО (Рис.1.1). Аналізуючи кожну з складових можемо зазначити, що загалом соціально-психологічний портрет дитини ВПО характеризується емоційною вразливістю, труднощами адаптації та ризиками порушень психічного здоров'я і розвитку. Робота з такими дітьми вимагає комплексного психолого-педагогічного підходу.

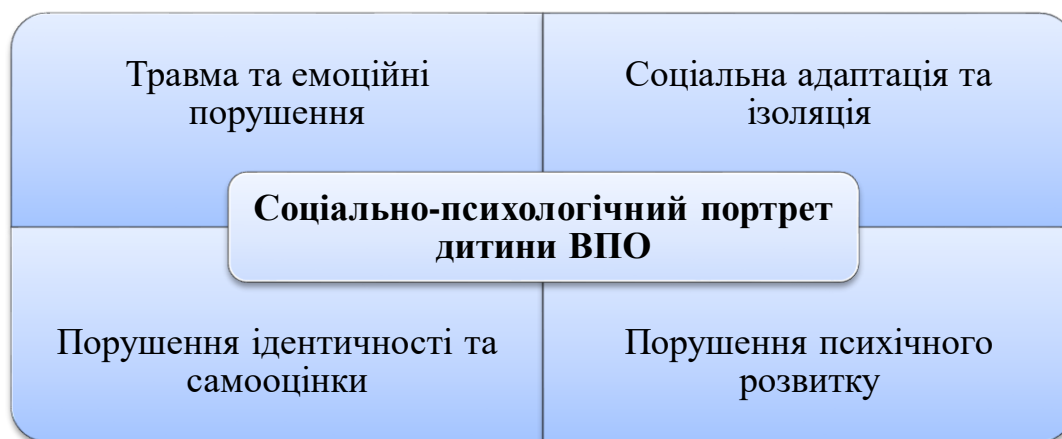

Рис.1.1. Складові соціально-психологічного портрету дитини ВПО

Розглянемо кожну складову детальніше:

- Травма та емоційні порушення: діти ВПО часто зазнали психологічних травм через досвід насильства, втрати близьких, руйнування домівки тощо; вони можуть проявляти симптоми посттравматичного стресового розладу, тривожності, депресії; емоційні реакції можуть бути нестабільними, переважають почуття страху, горя, гніву.
- Соціальна адаптація та ізоляція: часто відчувають соціальну ізоляцію, труднощі у встановленні нових соціальних зв'язків; можуть відчувати себе чужими, не зрозумілими в новому середовищі; можуть виникнути проблеми з адаптацією у школі, конфлікти з однолітками.
- Порушення ідентичності та самооцінки: вимушене переміщення та розрив з рідним середовищем може негативно впливати на формування ідентичності дитини; самооцінка часто знижена через досвід втрат та труднощі адаптації.
- Порушення психічного розвитку: травматичний досвід та стресові умови можуть призводити до затримки психічного розвитку, порушень когнітивних функцій; діти ВПО часто демонструють проблеми в навчанні, знижені адаптивні здібності.

Розрив стосунків з близьким може призвести до негативних змін у поведінці дитини. При втраті об'єкта прив'язаності у дитини може

виникнути порушення прив'язаності. Визначають такі види порушень прив'язаності:

- Негативна (невротична) прив'язаність – дитина постійно шукає уваги від дорослих, навіть негативної. Вона провокує покарання та дратує дорослих.

- Амбівалентна прив'язаність – дитина демонструє суперечливе ставлення до близьких: то проявляє ніжність, то грубіянить і уникає. Компроміси у стосунках відсутні, і сама дитина не може пояснити свою поведінку, страждаючи від цього.

- Уникаюча прив'язаність – дитина замкнена, понура, не довіряє дорослим і дітям. Основний мотив такої поведінки – «нікому не можна довіряти».

- Дезорганізована прив'язаність – дитина навчається виживати, порушуючи всі правила і межі людських стосунків. Вона прагне не любові, а страху від оточуючих. Цей тип прив'язаності характерний для дітей, які зазнали жорстокого поводження [5, с. 11-12].

Травматичні події можуть викликати у дітей різні поведінкові особливості та почуття, які важливо відстежувати та належним чином допомагати дитині пережити й пропрацювати. Це можуть бути почуття незахищеності, страх майбутнього, гнів, агресія, сором і почуття провини, відчуження та ізоляція від навколишнього середовища, сум. У дітей можуть виникати проблеми з навчанням, концентрацією уваги, здатністю запам'ятовувати інформацію, а також психосоматичні порушення, такі як заїкання (логоневроз), нетримання сечі (енурез), бронхіальна астма, нейродерміти тощо [5]. Існують певні особливості поведінкових проявів дітей, які пережили травматичний досвід, з урахуванням віку:

Таблиця 1.1

Особливості поведінкових проявів дітей, які пережили травматичний досвід, з урахуванням віку [21]

Вікова категорія дітей	Ознаки та симптоми
Діти молодшого віку (1 – 6 років)	<ul style="list-style-type: none"> – безсилля і пасивність, відсутність звичайних реакцій; – генералізований страх; – підвищена збудженість і незібраність; – пізнавальна плутанина; – складність говорити про цю подію; – складність визначати почуття; – нічні жахіття, інші порушення сну; – страх розставання і «чіпляння» за близьку людину; – регресивні симптоми (наприклад, повернення нічного нетримання сечі, втрата мови, рухових навичок); – неспроможність збагнути смерть як неминучість; – тривога з приводу смерті; – соматичні симптоми (болі в животі, головні болі тощо); – підсилена реакція на гучні звуки; – ступір – метушливість, нехарактерний плач; – уникання або тривога у відповідь на конкретні стимули, специфічно пов'язані з травмою, включаючи побачене і фізичні відчуття;
Діти молодшого та середнього шкільного віку (6 – 11 років)	<ul style="list-style-type: none"> – почуття відповідальності та провини; – повторювана травматична гра; – відчуття тривоги при згадках про подію; – нічні жахіття, інші порушення сну; – стурбованість із приводу безпеки, думки про загрозу; – агресивна поведінка, спалахи гніву; – страх, почуття болю, травми; – пильна увага до тривоги батьків; – ухиляння від школи; – тривога/турбота про інших; – поведінкові, емоційні, особистісні зміни; – соматичні симптоми (скарги на тілесні болі); – очевидна тривога/страх; – схильність до усамітнення; – конкретні, пов'язані з травмою, страхи, загальні страхи; – віковий регрес (поводиться як маленька дитина); – тривога розлуки;

	<ul style="list-style-type: none"> – втрата інтересу до діяльності; – плутанина думок, недостатнє розуміння травматичних подій; – відсутність чіткого розуміння явища смерті, причини «поганих» подій; – прогалини в нестачі розуміння заповнюються «магічними» поясненнями; – втрата здатності до зосередження уваги у школі, зниження успішності; – дивна або незвичайна поведінка;
Підлітки (12–18 років)	<ul style="list-style-type: none"> – егоїстичність; – небезпечна для життя поведінка; – бунт удома або у школі; – різкі зміни у взаєминах; – депресія, уникнення спілкування; – зниження успішності у школі; – спроба віддалитися і захиститися від почуття сорому, провини, приниження; – надмірна активність з іншими людьми чи відсторонення від інших для врегулювання внутрішнього конфлікту; схильність до переживання нещасних випадків; – бажання помсти, активність, пов'язана з відповіддю на травму; – порушення сну і харчування, нічні жахіття.

У дітей дошкільного віку, до 6 років, прояви травматичного стресу можуть мати різноманітні форми. Вони часто відчувають безсилля і пасивність, втрачаючи свої звичайні реакції на події та оточення. Страх і підвищена збудженість, разом із незібраністю, є частими симптомами. Внаслідок травматичної події у дітей може виникнути пізнавальна плутанина, їм важко говорити про подію, що відбулася, і визначати свої почуття.

Також можуть спостерігатися порушення сну, включаючи нічні жахіття. Діти часто бояться розставання і «чіпляються» за близьких людей. Регресивні симптоми, такі як повернення нічного нетримання сечі або втрата мови й рухових навичок, також є порушенням.

Соматичні симптоми, такі як болі в животі й головні болі, можуть бути проявом стресу. Діти часто реагують підвищено на гучні звуки, можуть впадати у ступор, проявляти метушливість і нехарактерний плач. Вони також

можуть уникати або відчувати тривогу у відповідь на конкретні стимули, які асоціюються з травмою, включаючи певні візуальні образи чи фізичні відчуття.

Діти молодшого та середнього шкільного віку (6-11 років) можуть реагувати на травматичні події різними способами. Їхні реакції можуть включати як емоційні, так і поведінкові зміни, які впливають на їх повсякденне життя. Діти цього віку часто відчують почуття відповідальності та провини за те, що сталося. Вони можуть думати, що якимось чином винні в події або що могли її запобігти. Агресивна поведінка та спалахи гніву можуть стати відповіддю на стрес і травму. Діти можуть несподівано проявляти агресію або влаштовувати напади гніву.

Соматичні симптоми, такі як скарги на головний біль або біль у животі, також можуть свідчити про пережиту травму. Очевидна тривога або страх можуть бути помітними в їх поведінці. Деякі діти можуть демонструвати віковий регрес, поводячись, як маленькі діти. Вони можуть, наприклад, хотіти спати з батьками або повертатися до інших дитячих звичок.

Втрата інтересу до діяльності, яку вони раніше любили, також є поширеним симптомом. Вони можуть перестати брати участь у хобі чи заняттях, які раніше приносили їм задоволення.

У підлітковому віці, від 12 до 18 років, діти можуть виявляти схильність до егоїзму та девіантної поведінки. У цьому віці можуть виникати різкі зміни у взаєминах, депресія, проблеми у шкільному навчанні, а також прагнення віддалитися від інших і захиститися від негативних почуттів. Вони можуть здаватися, на перший погляд нормальними, але всередині відчувати стрес. Підлітки можуть проявляти надмірну активність у взаємодії з іншими або, навпаки, відсторонюватися від соціальних контактів для врегулювання внутрішніх конфліктів [5].

Під час війни, саме діти стають найуразливішою групою. Постійна загроза та напруга пригнічують нормальний процес зростання та навчання дітей. Вони перебувають у стані тривоги, страху та невизначеності, що

ускладнює їхній процес соціалізації. Переселення з місць бойових дій також створює проблеми з інтеграцією в нове середовище та спілкуванням з іншими.

У дитячому та юнацькому віці діють всі основні механізми соціалізації:

- Прийняття та опанування нових соціальних ролей.
- Сприйняття своєї соціальної ролі та ідентифікація з нею.
- Навчання через наслідування, копіювання поведінки та дій інших.
- Внутрішнє усвідомлення цінностей, які встановлюють батьки, вчителі та однолітки.
- Спрямування на соціальні очікування старших і своїх однолітків.
- Порівняння себе з іншими людьми.
- Підкорення та відповідність у способах дії та думок інших [24].

Коли дитина вступає у соціальне середовище, яке не має чіткої структури, передбачуваних правил і логіки, це може викликати в ній внутрішній конфлікт особистості. Згідно з Бондаренко В., соціалізація може бути розглянута як процес взаємодії з оточуючим середовищем, що часто супроводжується напругою, оскільки вона здійснюється за допомогою організованих зусиль держави та суспільства. Цей процес контролюється, особливо в дитячому віці й під час навчання. У часи війни, ефективність цього контролю має відповідати психологічному стану дитини і має бути гармонійно забезпечена взаємодія з ним [2].

У контексті військових дій Бондаренко В. зазначає, що у дітей виникає низка проблем, пов'язаних з соціалізацією. Вони відчувають відсутність основних потреб, страх за своє життя, та життя близьких, що порушує їх вольову сферу та самооцінку. Когнітивний дисонанс між їхнім досвідом і реальністю, а також втрата мотивації й цінностей впливає на їхнє психічне становище та сприйняття світу. Це може призводити до деформації навичок взаємодії з оточенням і втрати гуманності у спілкуванні, а також до загального порушення психічних функцій [2].

Військові конфлікти часто заважають нормальній соціалізації дітей або роблять її можливою лише обмежено. У таких умовах неможливо забезпечити повноцінний та гармонійний розвиток дітей, оскільки переваги безпечного середовища замінюються на страх, небезпеку та боротьбу за виживання. Такі умови призводять до відсутності позитивного соціального досвіду та традицій, що загострює ситуацію та підкреслює необхідність вирішення конфлікту для забезпечення сприятливого середовища для розвитку дітей [29].

На думку Пампури І. та Процика Л., процес соціалізації – є складною суспільно-психологічною динамікою, що відбувається протягом усього життя людини. Цей процес включає у себе освоєння соціальних норм, цінностей, ролей та навичок, необхідних для успішного функціонування у суспільстві. Однак існують негативні фактори, які можуть ускладнити цей процес. Серед них: тривалий час під впливом несприятливого, ворожого середовища; опосередкована або безпосередня участь у військових діях; втрата домівки, підтримки та емоційного зв'язку з рідними та друзями [20].

У воєнний час соціалізація дітей стає складним завданням, оскільки постійна загроза та напруга можуть викликати в них внутрішній конфлікт особистості. Це може призвести до втрати цінностей, мотивації та порушення психічних функцій. Тому важливо забезпечити безпечне та сприятливе середовище для їхнього розвитку, що допоможе зберегти їхню психічну та емоційну стійкість і забезпечити нормальний процес соціалізації.

На думку вчених, термін адаптація – це процес або здатність пристосовуватися до нових умов або оточення. Це може включати зміни у фізіологічних, психологічних або поведінкових аспектах живих організмів, які дозволяють їм виживати або функціонувати ефективно в нових умовах [1].

Можна виділити два типи причин успішної або неуспішної адаптації внутрішньо переміщених осіб:

- Об'єктивні причини включають загальну суспільно-економічну ситуацію в країні;
- Суб'єктивні причини відображають особистісні особливості, такі як страх, тривога або агресія, а також конфліктні взаємини з приймаючими громадами.

Соціальна адаптація залежить від попереднього досвіду та можливих психологічних травм, які пережила переміщена особа. Важливо врахувати, що ключовим показником успішної адаптації внутрішньо переміщених осіб у новому соціальному середовищі є їхнє задоволення різними аспектами цього середовища, які можуть бути визначені особистою або груповою перспективою.

Адаптація дітей ВПО до нового шкільного середовища є ключовою складовою для успішної інтеграції сім'ї в новому місці проживання. Вчителям довірена важлива місія допомогти дітям в цьому процесі, що включає в себе врахування їхніх потреб, забезпечення участі у навчальних заходах, зниження рівня стресу, уникнення стигматизації та сприяння мотивації до навчання. Однак успішність цієї роботи залежить від того, наскільки успішно дитина відчуває себе в колективі. Важливо, щоб педагоги підходили до цього процесу з розумінням та чутливістю, уникаючи нав'язливої «героїзації» минулого та намагаючись зосередитися на позитивних аспектах включення дитини в нове середовище навчання.

Коли діти потрапляють у нове оточення з вже налагодженою системою та лідерством, їм доводиться знову будувати відносини як з новими товаришами, так і з вчителями. Зміна середовища створює напругу у школярів: вони хвилюються, чи приймуть їх нові однокласники, чи зможуть вони відповісти на вимоги нової школи. Тому перш ніж утворити судження про здібності та можливості нового учня, важливо не лише оцінити його рівень освіти, але й врахувати, де навчалася дитина до переїзду. Якщо рівень освіти нового учня нижчий, ніж середній в новому класі, потрібно з'ясувати,

чи це наслідок різних стандартів у попередній школі, чи особистих здібностей дитини, та врахувати це під час періоду адаптації [21].

Соціальна адаптація залежить від попереднього досвіду та можливих психологічних травм, що можуть виникнути у переміщених осіб. Успішна адаптація в новому соціальному середовищі вимірюється їхнім задоволенням різними аспектами цього середовища, які можуть бути визначені особистою або груповою перспективою.

Особливу увагу потребує адаптація дітей внутрішньо переміщених осіб до нового шкільного середовища. Успішна інтеграція сім'ї в новому місці проживання залежить від того, наскільки успішно діти адаптуються до нового навчального середовища. Важливо, щоб учителі допомагали дітям у цьому процесі, враховуючи їхні потреби, знижуючи рівень стресу та сприяючи мотивації до навчання.

Під час оцінки можливостей та здібностей нових учнів важливо не лише враховувати їхній рівень освіти, але й урахувати контекст їхньої попередньої освіти та особистих здібностей. Це допоможе зрозуміти, які вимоги можуть вони вже виконувати та які додаткові підтримка чи ресурси їм можуть знадобитися під час періоду адаптації.

Отже, в ході нашого дослідження було розкрито соціально-психологічні особливості дітей ВПО та було визначено особливості поведінкових проявів дітей, які пережили травматичний досвід, в залежності від вікової категорії.

1.3. Ігрові технології у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО

Використання ігрових технологій у роботі соціального працівника з дітьми, які є внутрішньо переміщеними особами, може мати значний позитивний вплив на їхній розвиток та психосоціальний стан.

Соціальні працівники використовують різні способи використання ігрової активності для формування у дітей різних знань, навичок і вмінь. Вони розглядають також, як організувати гру так, щоб отримати практичні рекомендації для вихователів і батьків, зокрема з урахуванням вікових особливостей. З погляду соціального працівника, гра є особливою формою діяльності, яка виникає як відповідь на суспільну потребу в підготовці молодого покоління до життя і корекції поведінки дорослих. Гра впливає на всі аспекти психічного розвитку, що наголошується як соціальними працівниками, так і педагогами та психологами.

Гра має важливе значення як для дітей, так і для соціальних працівників, оскільки вона створює можливість розв'язувати широкий спектр виховних і освітніх завдань, зробиючи навчання цікавим та захопливим. Використання гри як педагогічного інструменту допомагає набувати нових навичок і вмінь, а також сприяє розвитку мислення через інноваційні методи. Через гру дитина вивчає саму себе і світ навколо неї, розвиваючи фізичні якості та контролюючи свої поведінкові реакції. Гра є важливим етапом у розвитку, де формуються основи моральної поведінки й розвиваються емоційно-вольові та мотиваційні аспекти психічного життя. Планування ігрових ситуацій відкриває нові можливості для спільної діяльності дорослих і дітей.

Гра може мати різні цілі, так Г. К. Селевко виокремлює:

- Дидактичні: розширення знань та кругозору, активізація пізнавальної діяльності, формування конкретних умінь та навичок, а також розвиток трудових навичок.

- Виховні: спрямовані на формування учнівської самостійності, волі, моральних та естетичних позицій, а також на виховання співробітництва, колективізму та комунікативності.

- Соціалізаційні: спрямовані на інтеграцію учнів у соціальний контекст, розвиток їхніх соціальних навичок та адаптацію до спілкування у колективі [3].

На думку дослідників, технологія соціальної роботи – це система методів і прийомів, спрямованих на надання соціальних послуг, допомоги та підтримки громадянам, які опинилися у важких життєвих ситуаціях. Вона характеризується динамічністю, що проявляється у постійній зміні змісту і форм роботи та творчому характері діяльності; безперервністю, яка зумовлена необхідністю постійного підтримання зв'язку з клієнтом та здійснення на нього впливу; циклічністю, яка виражається у стереотипному, стійкому повторенні етапів, стадій і процедур у роботі з клієнтом; а також дискретністю процесу, що полягає в нерівномірності впливу на клієнтів від моменту визначення мети до виконання рішення [12].

Однією зі складових технологій соціальної роботи є ігрові технології. Молнар. Т. І. зазначає, що ігрові технології - це сукупність методів, прийомів і засобів організації освітнього процесу у формі різних дидактичних ігор. Ці технології мають чітко визначену мету, відповідні завдання й очікуваний результат, характеризуючись активною навчально-пізнавальною та виховною спрямованістю [14].

Поняття «ігрові технології» можна визначити як набір методів, дій, форм і способів ігрової діяльності в ситуаціях, що мають на меті покращення соціального функціонування, сприяння особистісному розвитку, реалізації творчого потенціалу та здібностей, а також засвоєння соціального досвіду та самоврядування поведінкою. Ігрові технології широко використовуються в освіті, соціальній роботі, психології та педагогіці, оскільки вони мають великий потенціал у формуванні суб'єктної позиції клієнта щодо власної діяльності, спілкування та самопізнання.

Ігрові технології охоплюють різні методики, що використовуються для поліпшення психоемоційного стану дітей. Завдяки ігровим технологіям діти можуть покращувати свої соціальні навички, вчитися спілкуватися та вирішувати конфлікти. Крім того, ігри створюють сприятливий емоційний клімат, що особливо важливо для дітей, які пережили стрес.

Однією з форм ігрових технологій є гра. У психолого-педагогічній літературі поняття «гра» трактується по-різному: як розвага або непродуктивна діяльність; як інструмент навчання та виховання; як форма організації соціально корисної діяльності; як засіб комунікації тощо. Загальноприйнятим є визначення гри як форми діяльності в умовних ситуаціях, що має на меті відтворення та засвоєння суспільного досвіду, закріпленого в соціально визначених способах виконання предметних дій, а також у наукових і культурних об'єктах [9].

У психолого-педагогічній літературі розглядають різні визначення терміну «гра». Підкасистий П.І. вказує, що гра - це те, що ще не втілено в життя, але лише задумано. Це процес, в який людина так поглиблено вдається, що може навіть не помічати того, що відбувається навколо, оскільки вона фокусується на результаті [7]. За словами Силевка Г.К., гра - це особливий вид діяльності, який відбувається в умовах певних ситуацій і спрямований на відтворення та усвідомлення суспільного досвіду, при цьому формується і вдосконалюється самоконтроль у поведінці [3].

Суть гри полягає не лише в результаті, а в самому процесі, в якому важливі емоції та відчуття, які виникають під час гри. Навіть якщо обставини у грі уявні, емоції, які вона викликає, є справжніми.

У своїй роботі Войцях Т.В. зазначає, що гра виконує ряд важливих соціально-психологічних та педагогічних функцій:

- Розважальна: Основна мета гри - забезпечити задоволення.
- Орієнтаційна: Імітує ситуації, які спрямовані на формування уявлення про соціальні норми та цінності, а також розвиток необхідних навичок.

- Комуникативна: Сприяє вдосконаленню навичок спілкування та взаєморозуміння між учасниками.
- Діагностична: Дозволяє виявляти відхилення від прийнятих норм та допомагає особі пізнавати себе.
- Корекційна: Змінює свідомість особи щодо власної поведінки та внесення позитивних змін у її особистісну структуру.
- Розвивальна: Сприяє ефективному розвитку всіх психічних процесів у людини.
- Ігротерапевтична: Використовується для корекції різних аспектів поведінки та подолання труднощів, які можуть виникати у різних сферах життя.
- Соціалізація: Сприяє включенню особи у систему суспільних відносин та формуванню навичок соціальної взаємодії [4].

В свою чергу Кукушин В. зазначає наступні функції гри:

- Соціальна: Включення в соціальну систему відносин, шляхом прийняття та освоєння соціальних норм і цінностей у спільноті.
- Міжнаціональна взаємодія: Розуміння та прийняття загальних соціокультурних цінностей, які є спільними для різних націй.
- Самореалізація: Гра як майданчик для виявлення та розвитку індивідуальних можливостей та талантів.
- Комуникативна: Володіння навичками ефективного спілкування та взаєморозуміння через гру.
- Діагностична: Виявлення відхилень від прийнятих норм поведінки та можливість самопізнання через участь у грі [3].

Також є різні підходи щодо класифікацій ігор.

Таблиця 1.2

Класифікація ігор запропонована Селевко Г.К. [4]

За сферою діяльності	<ul style="list-style-type: none"> – Фізичні; – Інтелектуальні; – Трудові; – Соціальні; – Психологічні.
За характером психологічного процесу	<ul style="list-style-type: none"> – Навчальні, тренінгові, контролюючі, узагальнюючі; – Пізнавальні, виховні, розвивальні; – Репродуктивні, продуктивні, творчі; – Комунікативні, діагностичні, профорієнтаційні.
За ігровою методикою	<ul style="list-style-type: none"> – Предметні; – Сюжетні; – Рольові; – Ділові; – Імітаційні; – Ігри-драматизації.
За предметною сферою	<ul style="list-style-type: none"> – Математичні, фізичні, екологічні; – Музичні, театральні, літературні; – Трудові, технічні; – Спортивні, туристичні; – Управлінські, економічні.
За ігровим середовищем	<ul style="list-style-type: none"> – Без предметів, з предметами; – Настільні, кімнатні, вуличні; – Технічні.
За тривалістю	<ul style="list-style-type: none"> – Короткі ігри; – Ігрові оболонки (Вони обмежені рамкам, часом); – Тривалі розвивальні ігри.

Дослідниця А. Сорокіна, наприклад, виділяє такі типи ігор: ігри-мандрівки; ігри-доручення; ігри-припущення; ігри-загадки; ігри-бесіди [14].

У іграх-мандрівках діти відчують себе у казковому світі, розширюють своє уявлення і звертають увагу на деталі, які зазвичай залишаються непоміченими. Ігри-доручення використовують предмети та іграшки, ставлячи перед дітьми завдання, щоб стимулювати їх до дії. Ігри-припущення заохочують дітей думати про можливі ситуації та їх вирішення, викликаючи обговорення та розмірковування. Розв'язування загадок у грі розвиває логічне мислення та уміння здійснювати аналіз. У іграх-бесідах вчитель може використовувати рольові ігри, щоб не лише сприяти грі, але й посилити емоційне занурення у навчальний процес.

Аналіз наукової літератури показав [4; 9; 30], що соціальний працівник може використовувати різні види ігрових технологій з відповідними цілями:

- Ігрова терапія передбачає використання ігор, іграшок, малювання, ліплення для допомоги дітям ВПО у вираженні їхніх почуттів, травматичних переживань та адаптації до нових умов. Також ігрова терапія в групових ігрових сесіях дає можливість взаємодіяти дітям та підтримувати один одного.

- Навчальні ігри допомагають дітям ВПО вивчати нову інформацію (мову, культуру, правила поведінки тощо) в ігровій формі. З цією метою можна використовувати комп'ютерні та мобільні ігри.

- Ігри на командоутворення спрямовані на розвиток комунікації, співпраці та довіри між дітьми ВПО. Також ці ігри сприяють вирішенню конфліктів та проблем у безпечному ігровому середовищі.

- Рухливі ігри: ігри на свіжому повітрі для покращення фізичного та емоційного стану дітей, допомагають розрядити напругу та стрес.

- Творчі ігри (драматизації, ляльковим та тіньовим театром) сприяють розвитку уяви та самовираження.

Технологічність використання ігор в діяльності соціального працівника вимагає ретельної підготовки до організації та проведення ігор за такими етапами (Рис. 1.2):

Рис. 1.2. Етапи реалізації ігрової технології в діяльності соціального працівника

Підготовчий етап починається з розробки сценарію гри. Сценарій має відображати мету та завдання гри, а так сам план гри та повний опис ролей для учасників. Також на цьому етапі соціальний працівник має розробити детальні правила та процедуру гри.

Етап проведення включає безпосередньо сам процес гри. Соціальний працівник на цьому етапі слідкує за дотриманням правил, відповідність дій меті та завданням.

Етап аналізу гри передбачає обговорення й оцінювання результатів гри. Соціальний працівник стимулює дітей до висловлювання власних думок та вражень, звертаючи увагу на досягнуті результати.

Заключний етап передбачає підведення підсумків гри, з'ясування всіх можливих труднощів, які виникали в процесі гри, розробку ідей для подальших ігор.

Таким чином, ігрові технології є комплексним і багатофункціональним інструментом, який дозволяє соціальним працівникам ефективно підтримувати дітей ВПО у їхньому психологічному, соціальному та когнітивному розвитку. Використання ігрових технологій сприяє всебічному розвитку дітей, допомагає подолати психологічні травми та інтегруватися в

нове середовище, що є надзвичайно важливим в умовах постійних соціальних і економічних змін в Україні.

Ігрові технології є важливим інструментом у роботі соціального працівника з дітьми ВПО. Вони не тільки сприяють емоційному та психологічному відновленню дітей, але й допомагають їм розвивати важливі соціальні навички. Успішне застосування ігрових технологій може значно покращити якість життя дітей ВПО та сприяти їхній інтеграції в суспільство. Використання різноманітних ігрових технологій допоможе соціальному працівнику встановити довірливий контакт з дітьми ВПО, підтримати їх емоційний стан та сприяти успішній адаптації.

Висновки до першого розділу

Теоретичний аналіз наукової літератури щодо особливостей використання ігрових технологій у діяльності соціальних працівників з дітьми ВПО показав, що є різні підходи до визначення сутності соціальної роботи з дітьми ВПО. Ми визначаємо соціальну роботу з дітьми ВПО як професійну діяльність фахівця соціальної сфери, яка спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин дітей з числа внутрішньо переміщених осіб.

Основними напрямками соціальної роботи з дітьми ВПО є: соціальний, соціально-педагогічний, соціально-психологічний напрям; фінансовий та матеріальний напрям, соціально-трудова напрям, медико-соціальний напрям та соціально-правовий напрям.

Надаючи соціально-психологічну характеристику дітей ВПО визначено, що спільними для дітей всіх вікових категорій можуть бути такі особливості: психологічні (почуття незахищеності, страх майбутнього, гнів, агресія, сором та почуття провини, сум та т.п.); соціальні (відчуження та ізоляція від навколишнього середовища); соматичні симптоми (болі в животі й головні болі) тощо. Найбільш вагомою більшість науковців вважають проблему соціалізації та адаптації дітей ВПО. Було з'ясовано, що соціальна адаптація прямо залежить від попереднього досвіду та психологічних травм, які пережила переміщена особа. Ключовим показником успішної адаптації внутрішньо переміщених осіб у новому соціальному середовищі є їхнє задоволення різними аспектами цього середовища, які можуть бути визначені особистою або груповою перспективою.

У роботі соціального працівника з дітьми ВПО можна використовувати різні технології, одними із найефективніших є саме ігрові технології. Поняття «ігрові технології» визначається як набір методів, дій, форм і способів ігрової діяльності в ситуаціях, що мають на меті покращення соціального функціонування, сприяння особистісному розвитку, реалізації творчого

потенціалу та здібностей, а також засвоєння соціального досвіду та самоврядування поведінкою. У діяльності фахівців соціальної сфери, які працюють з дітьми ВПО можуть використовуватись такі види ігрових технологій: соціалізаційні, дидактичні, виховні, корекційні, розвивальні, корекційні, терапевтичні, розважальна тощо.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА З ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З ДІТЬМИ ВПО

2.1. Практичний досвід використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми у кризових ситуаціях.

Використання ігрових технологій у соціальній роботі з дітьми, що перебувають у кризових ситуаціях, є надзвичайно актуальним. Сучасні методики дозволяють інтегрувати гру як ефективний інструмент для психологічної підтримки, реабілітації та соціальної адаптації дітей.

Згідно з дослідженнями, діти, що пережили кризові ситуації, потребують особливої уваги та підтримки. Традиційні методи роботи з дітьми, що опинилися в кризових ситуаціях, виявляються недостатніми для їх соціально-психологічної реабілітації. Діти з цієї категорії можуть мати психологічну незахищеність, труднощі у розумінні своїх емоцій та їх відтворенні. Ігрові технології дозволяють створити безпечне середовище, де дитина може проявити себе, передати свої почуття та переживання в непрямий спосіб.

Практичне застосування ігрових технологій може відбуватися у різноманітних державних та приватних організаціях. Вони можуть застосовуватись фахівцями із соціальної роботи, наприклад, в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; соціальними педагогами та практичними психологами в закладах дошкільної та середньої освіти; представниками різноманітних громадських організацій тощо.

В Україні є низка організацій, які надають соціальну допомогу та підтримку дітьми ВПО. Наприклад:

- Благодійний Фонд «Право на захист» надає безкоштовну правову допомогу ВПО, в тому числі дітям, а також допомагає з доступом до освіти, житла, медичної допомоги.

- Український Фонд «Благополуччя дітей» надає психологічну, соціальну та гуманітарну допомогу дітям ВПО, організовує літні табори та освітні програми.

- Благодійна організація «Своя Орбіта» допомагає дітям ВПО адаптуватися, отримати доступ до освіти, психологічну підтримку, організовує культурні та розвиваючі заходи.

- Благодійний Фонд «Восток-SOS» надає гуманітарну, психологічну та правову допомогу дітям та сім'ям ВПО на сході України.

- Благодійна організація «Гореніє» допомагає дітям з внутрішньо переміщених сімей адаптуватись до нових умов, отримати доступ до освіти та медичних послуг.

Також є низка міжнародних організацій, які тісно співпрацюють з українською владою та громадськими організаціями для надання комплексної допомоги дітям, які були змушені покинути свої домівки через збройний конфлікт, зокрема:

- UNICEF (Дитячий Фонд Організації Об'єднаних Націй) надає допомогу дітям ВПО, включаючи психосоціальну підтримку, освіту, охорону здоров'я та захист;

- Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) - надає притулок, продукти харчування, воду, медичну та інші види допомоги ВПО, включаючи дітей;

- Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) - надає гуманітарну допомогу, медичну допомогу та інші послуги для ВПО, серед яких є діти.

- Міжнародна організація з міграції (МОМ) - надає допомогу ВПО, включаючи дітей, у вигляді житла, харчування, освіти та іншої підтримки.

- Дитячий фонд «Врятуйте дітей» - працює з дітьми ВПО, надаючи медичну, психологічну та соціальну допомогу, а також підтримку в освіті.

Ці та інші організації роблять важливу роботу для підтримки та реабілітації дітей, які постраждали від збройного конфлікту в Україні. Вони надають комплексну допомогу, спрямовану на відновлення та розвиток дитини.

Соціально-психологічними службами в закладах дошкільної та середньої освіти активно використовуються ігрові технології. До прикладу, останнім часом досить цікавою та популярною є ігри з використанням метафоричних карт. В українському просторі метафоричні картки застосовують відносно нещодавно, хоча перші метафоричні картки було створено канадським художником ще в другій половині ХХ ст. Метафоричні асоціативні карти (МАК) – це набір карток з різноманітними зображеннями людей сюжетів, тварин, абстракцій, або навіть слів. Наразі існує безліч видів тематичних наборів карток, окрім цього кожен фахівець може створити власний набір метафоричних карток, адаптованих під конкретні потреби визначеної групи дітей. Перевагами застосування цієї ігрової технології є їх ненормативність, варіативність мети використання та можливість вільної інтерпретації зображення, що дозволяє впроваджувати картки в роботу для діагностики та корекції соціально-психологічного стану клієнта, або групи осіб. До того ж МАК можна використовувати в дистанційному форматі роботи [15].

Метафоричні асоціативні картки можна використовувати з дітьми різного віку та з різною метою. До прикладу можна навести вправи для дітей шкільного віку з використанням МАК:

Гра «П'ять випадкових портретів».

Соціальний педагог використовує набір карток із зображеннями портретів людей, наприклад колода «Портрет» автора Еллі Раман. Фахівець випадковим чином розподіляє картки по п'ять штук на дитину. Школяр повинен уявити в образі зображеної людини, когось зі своїх знайомих. Це

може бути будь-хто: друг, ворог, брат, товариш, батько, мати, сусіди. Соціальний педагог має проаналізувати позитивно чи негативно дитина сприймає образ уявної людини, ступінь близькості з цією особою тощо. На основі цього аналізу можна зробити певні висновки: сприймання всіх в обличчі ворога може свідчити, наприклад, про тривожність та замкнутість, натомість якщо всі фігури виявляються близькими дитині, то це може засвідчувати її надмірну довірливість. Загалом, найчастіше діти обирають нейтральні фігури та по декілька позитивних та негативних. Переважання якихось з них вимагає прискіпливої уваги та розгляду можливості індивідуальної консультації [16].

Гра «Ріст після руйнування»

Гра проводиться з дітьми старшого шкільного віку та спрямована на подолання ПТСР (Посттравматичний стресовий розлад) й сприяє внутрішньому зростанню після травмуючого досвіду. Для цієї справи можна використати, наприклад, колоду карт «Соре», авторки Офри Аялон. Колода розподіляється на 4 частини випадковим чином, кожна з частин відповідатиме на окреме питання. Дитині необхідно згадати певну стресову, або кризову ситуацію з свого життя, відповідно до якої перша частина колоди буде містити карти, які вказуватимуть на те, що дитина втратила у зв'язку з кризовою ситуацією, друга – чим клієнт, був готовий пожертвувати, третя – наслідки події, та четверта – що підліток хотів би отримати від цієї ситуації. Карти відкриваються з ліва на право по одній з кожної частини. Ця вправа допоможе проговорити та прожити кризову ситуацію, та знайти можливості для відновлення після травматичної ситуації, та гармонізувати внутрішній стан.

Наразі один з найбільш затребуваних видів ігор – це адаптивні. Ігри, спрямовані на адаптацію, є дуже важливими для роботи з дітьми в кризових ситуаціях. Діти з числа ВПО вимагають проведення ресоціалізації, так само як і колектив, в якому з'являються нові діти. Здебільшого адаптаційні ігри спрямовані на згуртування та створення командного духу у «команді».

Актуальними такі ігри будуть для використання соціальними педагогами в ЗДО та ЗСО. Вибір гри зумовлюють вік дітей, форма проведення та матеріально-технічне забезпечення. Прикладами ігор на згуртування є [22]:

«Ти мені подобаєшся тим ...»

Необхідно сформувавши коло дітей, потім ведучий кидає м'яч одному з гравців та проговорює фразу «Мені в тобі подобається...» і називає те, що подобається (елемент одягу, зовнішність, особисті якості тощо). Той хто отримав м'яч аналогічно кидає його іншій людині. М'яч має побувати у всіх учасників та повернутися до тренера.

«Пересядьте всі, хто ...»

Гра спрямована на більш тісне знайомство дітей між собою та знаходження у них спільного.

Ведучий каже фразу, наприклад, «Пересядьте всі, хто любить кататися на велосипеді/їсти піцу/грати в футбол ...»

Такі ігрові технології допомагають дітям краще познайомляться і об'єднатися за інтересами.

Багато дітей різних вікових категорій, після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, опинилися в групі ризику отримання постійної напруги, підвищеної тривожності та хронічного стресу. У зв'язку з цими обставинами, ігри, спрямовані на формування стресостійкості та зниження тривожності, є важливою складовою роботи фахівців соціальної сфери з дітьми ВПО. Для реалізації цієї мети можуть застосовуватись такі ігри:

Гра «Казка на долоньках»

Під час цієї гри дітям потрібно олівцем або фломастером обвести контур своєї долоні. Округлою лінією треба з'єднати обведені краї пальців та шляхом домальовування створити казковий сюжет на долоні. Така гра розрахована на дітей дошкільного або молодшого шкільного віку й сприяє подоланню психологічного дискомфорту та тривоги засобами малювання.

«Казка щастя» - комунікативна гра, розрахована на дітей віком 4 - 10 років, яка спрямована на зниження рівня тривожності та подолання стресу.

Діти по черзі називають речення, якими описують свій найкращий день та речі, які вони люблять понад усе. Наприклад, перший учень каже фразу: «Ми поїхали в ліс та насолоджувались свіжим повітрям, гуляючи стежками й слухаючи птахів...». Своєю чергою другий учень говорить: «Ми поїхали в парк, каталися на атракціонах та їли морозиво...». Таким чином кожен наступний учень говорить свою фразу й складається казка їхнього щасливого життя. Її можна фіксувати у вигляді тез або малюнків [22].

Емоційна дегармонізація є характерною рисою дітей, що опинилися в кризових ситуація, в тому числі й ВПО. У них можуть спостерігатися проблеми з розумінням емоцій та їх інтерпретацією. Задля встановлення емоційності стабільності та надання дитині можливості висловити свої почуття можна застосовувати наступні ігри:

«Чарівні дощечки»

Необхідно підготувати дощечки, які покриті різними текстурами (залаковані, з наклеєним наждачним папером, хутром, плівкою тощо). Обираючи якийсь предмет, дитина має пояснити й сказати з яким настроєм у неї це асоціюється або ж обрати дощечку з матеріалом відповідним настрою та станом на поточний момент. Такий інтерактив дозволяє в непрямий спосіб інтерпретувати настрій та почуття дитини. Гра розрахована здебільшого на молодших школярів [22].

«Колір настрою»

На екрані або на ватмані показують кружечки різного кольору, наприклад, зелений відповідає спокою, чорний-смутку, червоний-агресії, жовтий-щастю тощо. По сигналу дитина має обрати колір свого настрою зараз, по наступному - який би настрій він хотів мати. Можна намалювати або обговорити причини такого стану. Гра сприяє розширенню індивідуальної емоційної сфери дитини, підняттю настрою та тонусу [18].

Важливо також проаналізувати закордонний практичний досвід роботи з дітьми, які опинилися в кризових ситуаціях. Аналізуючи досвід 6 країн (Японія, Непал, Туреччина, Ліван, Індія, Таїланд) щодо використання ігор у

роботі з дітьми в кризових ситуаціях Chatterjee S. вивела певні закономірності та особливості ігрової діяльності. Дослідниця працювала з дітьми, які пережили землетрус, цунамі, міграцію, втрату батьків, безпритульність та багато інших кризових ситуацій. Саме ігри допомагали цим дітям пережити кризу, сформувати оптимістичну надію на майбутнє. Цікаво, що не в кожній країні діти мають право на гру. Спроби просувати право на гру в різних організацій найбільше можна побачити в Японії, Таїланді та Лівані і меншою мірою в Туреччині і Непалі. В Індії, де найвільніше грають засвідчено, що право на гру дуже залежало від індивідуальної творчості та стійкості дітей. У Непалі на відміну є жорсткий контроль на самостійну рухливість дітей і вільні дії.

Дослідниця наводить приклад гри «Привид», в яку рекомендує грати, щоб допомогти дітям прийняти смерть близької людини. Суть гри полягає в тому, що дитина лягає посередині в оточення друзів і прикидається приви́дом. Друзі намагаються розговорити приви́да і задають запитання: Хто ти? Як ти помер? Як тобі на тому світі?

Діти в Японії, які проживали в тимчасових притулках через землетрус протягом 6 місяців за допомогою волонтерів брали участь у різних рухливих іграх на свіжому повітрі. Адже саме рухливі ігри дають можливість вивільнити емоційне напруження, яке накопичилось через стрес.

Також Chatterjee S. наголошує на важливості дорослих в організації ігор для дітей в кризовому стані. Саме дорослі (батьки, волонтери, педагоги, соціальні працівники) мають: створити простір, в якому дитині було зручно та комфортно грати; правильно підібрати час для ігор, адже якщо грати в рухливі ігри пізно ввечері у дитини можуть виникнути труднощі зі сном через надмірне збудження; обрати вид та форму гри залежно від стану дитини та цілі взаємодії з нею; управляти процесом гри й уникати небажаних ризиків (травматизація, надмірна емоційна залученість, відхід від правил, маніпуляції) тощо [25].

Цікавим є досвід США щодо використання ігор у роботі соціального працівника з дітьми. Так, Weil S. досліджуючи дане питання акцентує увагу на тому, в США популярна саме ігрова терапія. Вона провела опитування серед 312 ліцензованих соціальних працівників саме з метою визначення ефективності ігрової терапії з дітьми, особливостей її використання та рекомендацій щодо вдосконалення. Результати дослідження показали, що ігрова терапія розглядається як ефективне втручання при широкому спектрі розладів. Респонденти зазначили, що ігрова терапія буде найбільш ефективною для клієнтів, які борються з: горем/втратою, труднощами прихильності/стосунків, наслідками фізичного/сексуального насильства.

Weil S. також вивела певні критерії, які є основоположними для вибору типу гри: вік дитини, характер проблем, вербальні здібності та рівень інтелекту. А ефективність гри у роботі з дітьми в стані кризи, на її думку залежить від: стосунків дитини з фахівцем, замученості батьків до гри, досвіду соціального працівника, бажання дитини грати, частоти зустрічей з дитиною тощо.

Серед проблем, які можна вирішувати за допомогою ігрової терапії було виділено: горе, втрата, насильство, травма, депресія, медичні процедури, фобії, шкільна адаптація, когнітивні розлади тощо.

Разом з тим Weil S. у своєму дослідженні вказує на недостатній рівень підготовки соціальних працівників до використання ігрової терапії у роботі з дітьми. Адже значна частина опитаних соціальних працівників США зазначили, що не мають відповідних знань та компетенцій, досвіду роботи, але разом з тим прагнуть до здобуття відповідних навичок [30].

Проте, все більшої популярності набувають інтерактивні ігрові технології, що передбачають використання засобів віртуальної та доповненої реальності. Такі новітні технології можуть бути відмінним інструментом емоційної регуляції та управління стресом. До прикладу, ігри-головоломки, зважаючи на їх повільний темп та характер вирішення проблем, можуть сприяти значному розвантаженню нервової системи та концентрації на

одному конкретному завдані, що дозволяє на деякий час відокремитись від інших життєвих стресових ситуацій. Окрім цього існують мобільні ігри та програми для зняття стресу, що роблять релаксаційні ігрові технології ще більш доступними, адже вони завжди «під руками» та можуть використовуватись в незалежності від часу та місця, а також багато з них можна використовувати навіть без доступу до Інтернету, якщо завчасно встановити їх на свій пристрій. Здебільшого ці технології призначені для підлітків, тобто для дітей старшого шкільного віку, проте можна знайти інтерактивні мобільні ігри й для більш молодших користувачів. Мобільні застосунки спрямовані на розумове перезавантаження та управління стресом, наприклад, це можуть бути ігри на уважність, медитації, розважальні ігри, навчальні, комунікативні тощо.

Інтерактивні технології дозволяють моделювати віртуальні ситуації, що засновані на реальному життєвому досвіді, та навчатися за допомогою гри виходити з кризових ситуацій, розглядати різні варіанти вирішення проблеми та наслідки прийнятих рішень. Варто зауважити, що фахівці, які застосовують віртуальні ігри, мають суворо контролювати час, проведений дітьми, у цих іграх, або навчити дітей контролювати час самостійно. До того ж варто обирати ігри, які будуть реалістичними, аби забезпечити здорове зняття стресу, та такі, що не заважатимуть виконанню академічних або соціальних зобов'язань [26].

Отже, використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми в кризових ситуаціях є ефективним підходом до надання психологічної підтримки та соціальної адаптації. Дослідження практичного досвіду застосування ігрових технологій вказало на наявність великого різноманіття видів ігор, що застосовуються фахівцями соціальної роботи.

2.2. Організація та аналіз результатів науково-дослідної роботи з визначення особливостей використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО

Результати теоретичного вивчення окресленої проблеми визначили необхідність проведення дослідження практичного досвіду використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО.

Діагностичний експеримент здійснювався на базі Центрів соціальних служб Миколаївської області, шкіл та громадських організацій, передбачав опитування експертів – фахівців, які мають значний досвід роботи з дітьми ВПО.

Відповідно визначено наступні завдання емпіричного дослідження :

- 1) розробити інструментарій діагностичного дослідження;
- 2) провести опитування;
- 3) проаналізувати результати діагностичного дослідження та розробити рекомендації щодо удосконалення процесу використання ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО.

У процесі діагностичного експерименту був використаний метод – анкетування. Анкетування було використане для збільшення кількості опитуваних та з дотриманням принципу анонімності, що допомогло нам отримати, як можна більше чесних відповідей та думок.

Діагностичний експеримент охоплював декілька етапів :

1. **Підготовчий етап** – передбачав підбір необхідних методик, формування групи учасників експерименту та проведення діагностичного зрізу;
2. **Основний етап** – передбачав розробку та реалізацію комплексного опитування серед респондентів.
3. **Аналітичний етап** – передбачав аналіз отриманих відповідей та розробку рекомендацій.

Підготовчий етап діагностичного дослідження. Завдання підготовчого етапу передбачали: підбір адекватного досліджуваній проблемі методу діагностичного дослідження. Відповідно було вирішено розробити анкетне опитування для фахівців (Додаток А).

Основний етап діагностичного дослідження реалізовувався у два кроки:

I. Проведення анкетного опитування, яке охопило 10 фахівців соціальної роботи. Метод анкетування як метод експериментального дослідження був обраний з урахуванням того, що він є найбільш поширеним у практиці прикладної соціології видом соціологічного опитування. В експериментальному дослідженні було використано питання відкритого та закритого типу. Відповіді на відкриті запитання більш індивідуалізовані й різноманітні. Вони дозволяють встановити весь спектр уявлень респондента з досліджуваної проблеми, що важливо для вирішення завдань опитувань думки розвідувальних досліджень і т. д.

Серед респондентів були фахівці соціальної та освітньої сфери, а саме: представники ЗДО №48 м. Миколаїв, Гімназії №13 м. Дніпро, гімназія №36 м. Миколаїв, Миколаївський центр соціальних служб, ГО «Зв'язок», ГО «Brave&Safe», дитячий садок «Оля-ля» м. Миколаїв та ФОП Татаренко О.О.

Всі фахівці з числа респондентів відбиралися так, щоб вони мали досвід роботи з дітьми ВПО. Це є важливим для нашого дослідження практичного застосування різноманітних ігрових технологій саме з визначеною категорією клієнтів – дітьми, що опинилися в кризовій ситуації (Рис. 2.1.).

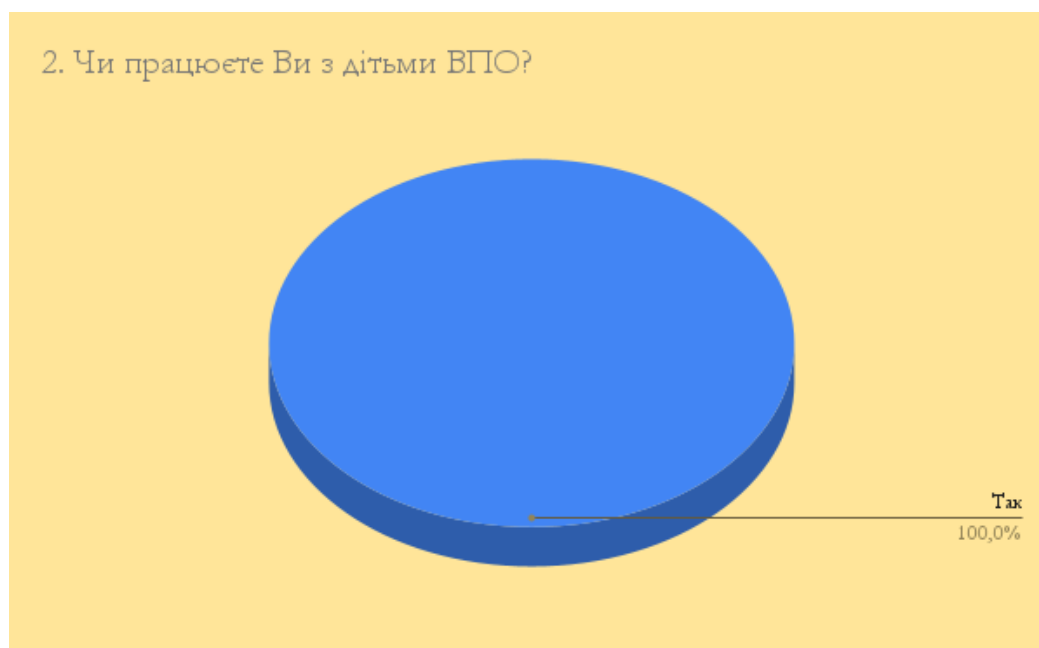

Рис. 2.1. Результати відповіді респондентів на запитання «Чи працюєте Ви з дітьми ВПО?»

Також всі опитані нами респонденти використовують у своїй діяльності ігрові технології під час роботи з дітьми ВПО та вважають їх ефективними.

Проаналізувавши відповіді респондентів на запитання «З якими труднощами Ви стикаєтесь у роботі з дітьми з ВПО?», нами було визначено 8 найбільш розповсюджених труднощів, що вказали фахівці та, на основі аналізу, створено діаграму (Рис. 2.2.). Найбільш розповсюдженими виявились складнощі, що стосуються таких проблем: труднощів з адаптацією дітей ВПО, наявність у них посттравматичного стресового розладу, почуття страху та емоційна лабільність (зміна настрою). Такі особливості як: замкнутість, тривожність, знервованість, думки про минуле - визначалися рідше, але є досить вагомими у роботі спеціалістів соціальної сфери з дітьми, що опинилися в кризових ситуаціях, в т.ч. з дітьми ВПО.

Рис. 2.2. Результати опитування респондентів на питання «З якими труднощами Ви стикаєтесь у роботі з дітьми ВПО?»

Шосте питання стосувалося особливостей в роботі з дітьми ВПО в порівнянні з іншими категоріями дітей. Можна виокремити такі особливості:

- Необхідність проведення ґрунтовної роботи щодо адаптації та включення в колектив дітей з числа ВПО;
- Діти ВПО потребують більшої уваги від дорослих, внаслідок порушеної соціалізації;
- Більш тривалий період налагодження довірливих стосунків;
- Більша необхідність в індивідуальних консультаціях;
- Діти ВПО більш емоційно реагують на гучні звуки, та повітряну тривогу;
- Часто діти ВПО мають більш високий рівень тривоги порівняно з іншими однолітками.

Проаналізувавши відповіді респондентів на питання «Які ігри Ви найчастіше використовуєте у роботі з дітьми ВПО?», нами було визначено 16

найбільш популярних видів ігор, що використовуються фахівцями та було створено діаграму найбільш розповсюджених відповідей на поставлене питання (Рис. 2.3.). Найбільше спеціалісти соціальної сфери застосовують адаптаційні ігри (14,3%), інтерактивні, сенсорні та ігри з піском (по 10,7% відповідно). Менш популярними, але досить цікавими виявились такі ігрові технології: казкотерапія, корекційні ігри та ігри для стабілізації емоційного стану.

Рис. 2.3. Результати опитування респондентів на питання «Які ігри Ви найчастіше використовуєте у роботі з дітьми ВПО?»

Підсумовуючи результати опитування «Ігрові технології у роботі з дітьми ВПО» можна стверджувати, що ігрові технології є досить часто використовуються в роботі фахівців соціальної сфери з дітьми ВПО. Проведене опитування показало, що фахівці, що працюють з цією категорією

дітей мають чимало труднощів, зокрема посттравматичний стресовий розлад, який спричиняє замкнутість, страх, тривожність, емоційну лабільність, знервованість тощо. Окремо варто виділити труднощі, що пов'язані з важким та довгим адаптаційним періодом у дітей ВПО.

Виокремленні в ході теоретичного дослідження ігри частково збігаються з отриманими відповідями в ході нашого опитування. Відповіді респондентів доповнюють теоретичне дослідження, наприклад, фахівці застосовують додатково такі ігрові технології: ігри з піском, вправи на заземлення, настільні ігри тощо.

2.3 Рекомендації щодо покращення процесу використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО.

В ході опитування, описаного в попередньому підрозділі, було отримано рекомендації від фахівців, що працюють з дітьми ВПО, щодо покращення впровадження ігрових технологій в роботу з цією категорією клієнтів.

Серед наданих спеціалістами рекомендацій щодо покращення процесу використання ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО можна виокремити такі:

- Сприяти розробці нових протоколів та рекомендацій для роботи з дітьми з числа ВПО на державному рівні.
- Впроваджувати нові ігрові технології, арт-терапевтичні та інтерактивні ігри та т.п.
- Проведення навчань для батьків, дітей та сімейних зустрічей задля інформування щодо можливості застосування ігрових технологій в процесі виховання та навчання тощо.
- Додаткова підготовка спеціалістів для роботи з дітьми ВПО.
- Проводити розробку нових ігор, що будуть адаптовані саме під потреби дітей з числа ВПО. Ігри мають бути спрямовані на подолання стресу та страху, а також сприяти адаптаційному процесу.
- Давати волю почуттям та емоціям дітей.
- Розробка нових методичних матеріалів щодо застосування ігрових технологій в навчальній, соціально-педагогічній, соціально-корекційній діяльності тощо.

На основі результатів реалізованої дослідницької роботи, автором дослідження було визначено певну позитивну динаміку щодо застосування ігрових технологій в роботі з дітьми з числа ВПО. Проте, варто зазначити, що для цілісної реалізації мети (соціально-корекційної роботи з дітьми, що

опинилися в кризових ситуаціях) потрібно вдосконалювати процес впровадження ігрових технологій в діяльність фахівців соціальної сфери. Зважаючи на це, ми пропонуємо такі основні рекомендації для покращення процесу використання ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО:

1. Події останніх років, зокрема Covid-19 та повномасштабне вторгнення Росії на територію України, зумовлюють необхідність все більшої розробки занять, що можуть проводитись у дистанційному форматі. У зв'язку з цими обставинами, задля забезпечення системного та комплексного надання послуг соціально-психологічної реабілітації дітей, з числа внутрішньо переміщених осіб, в сучасних умовах, варто приділяти час розробці новітніх методичних матеріалів, які передбачатимуть проведення онлайн-заходів та будуть зручними як для дітей, так і для фахівців соціальної сфери.

2. Створення централізованої методико-технологічної підтримки процесу підвищення кваліфікації фахівців в галузі ігрових технологій та постійне удосконалення та модернізація форм, засобів та методів проведення різноманітних ігор, а також забезпечення більш якісною матеріально-технічною базою.

3. Сприяння розробці нових ігрових технологій та ігор зокрема, які будуть адаптовані безпосередньо до потреб дітей з числа ВПО. Така необхідність пов'язана із великою кількістю дітей та суспільним запитом на нові, сучасні технології. Нові ігри мають бути спрямовані на зниження рівня тривоги, подолання стресу, стабілізації емоційного стану та прискорення адаптаційного процесу. До того ж такі розробки стануть у нагоді не лише у роботі з дітьми ВПО, а й загалом будуть корисними для фахівців соціальної сфери, які працюють з дітьми будь-яких категорій.

4. Зважаючи на популярність ігрових технологій в сучасній соціально-педагогічній спільноті, є важливим проводити навчання та курси підвищення кваліфікації для фахівців, які працюють з дітьми, що опинилися

в кризових ситуаціях, зокрема й з дітьми ВПО. Такі курси мають містити навчальні блоки, які стосуються:

- різновиди ігрових технологій;
- підбір гри відповідно до потреб дитини;
- утворення груп дітей за проблематикою;
- можливості розробки власних технологій;
- адаптація вже наявних ігор під потреби конкретної дитини тощо.

5. Проводити диференціацію ігор для дітей, в залежності від їх потреб. Аналіз літератури та дослідження думки респондентів вказав, що наслідки посттравматичного стресового розладу у кожної дитини проявляють по різному. Соціально-психологічним службам необхідно проводити роботу з виявлення домінантних соціально-поведінкових особливостей дітей ВПО та, зважаючи на них, підбирати відповідні ігри та вправи. Також можна об'єднувати дітей в групи та проводити цілеспрямовану корекцію визначених особливостей, наприклад, група подолання стресу, зниження тривожності, гармонізації емоційного стану тощо.

6. Проаналізувавши тенденції застосування ігрових технологій закордоном, зокрема створення мобільних застосунків та програм з використанням віртуальної та доповненої реальності, які спрямовані на соціально-психологічну корекцію, можемо запропонувати розробляти подібні ігрові технології в Україні. Існує безліч таких програм, як в Україна так і закордоном. Наразі є важливим розробити нові або вдосконалити вже існуючі додатки, які будуть підлаштовані під певну категорію дітей, наприклад, дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, та вирішуватимуть поставлену мету щодо соціально-психологічних задач.

7. Проведення масових заходів, що спрямовані на підтримку дітей ВПО. В поточний момент більшість таких заходів проводяться здебільшого приватними громадськими організаціями, натомість необхідно реалізовувати подібні проекти на державному рівні. Це сприятиме систематичності та

стимулюватиме розробку більшої кількості новітніх ігрових технологій, які використовуватимуться фахівцями соціальної сфери.

Отже, надані фахівцями та запропоновані нами рекомендації, щодо покращення процесу використання ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО, можуть позитивно повпливати на діяльність соціальних працівників, соціальних педагогів та практичних психологів, що працюють в цьому напрямі. Більшість рекомендацій стосуються розробки нових та удосконалення вже існуючих ігрових технологій.

Висновки до другого розділу

Проаналізувавши практичний досвід використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО нами було з'ясовано, що ігрові технології дозволяють створити безпечне середовище де дитина може проявити себе, передати свої почуття та переживання у непрямий спосіб. Застосовуються такі ігрові технології різноманітними державними та приватними організаціями.

На основі проаналізованої нами наукової літератури було виокремлено ігри, що практично застосовуються фахівцями соціальної сфери: адаптаційні (наприклад, «Ти мені подобаєшся, тим...», «Пересядьте всі хто...»); ігри на зниження тривожності («Казка на долоньках», «Казка щастя»); ігри спрямовані на гармонізацію емоційного стану («Чарівні дощечки», «Кольор настрою»). Також нами було розглянуто та проаналізовано закордонний практичний досвід роботи з дітьми, які опинилися в кризових ситуаціях та встановлено, що інтерактивні ігрові технології набувають все більшої популярності.

Було організовано, проведено та проаналізовано особливості використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО. Було встановлено труднощі з якими стикаються фахівці в процесі роботи, особливості в роботі з дітьми ВПО в порівнянні з іншими категоріями дітей, а також було визначено, якими ігровими технологіями фахівці користуються найчастіше. Розроблено рекомендації щодо покращення процесу використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення результатів дослідження щодо особливостей використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО автором роботи зроблено такі висновки:

1. Соціальна робота з дітьми ВПО спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин дітей з числа внутрішньо переміщених осіб. Основне завдання соціальної роботи та її напрямків з дітьми ВПО полягає в підтримці, пристосуванні до змін середовища дитини. Нами була визначено основні напрямки, в яких фахівці соціальної роботи працюють з дітьми ВПО: соціальний напрям; соціально педагогічний напрям; соціально-психологічний напрям; фінансовий та матеріальний напрям; соціально-трудоий напрям; медико-соціальний напрям; соціально-правовий напрям.

2. Аналіз низки психолого-педагогічної літератури дозволив розкрити соціально-психологічні особливості дітей ВПО, зокрема: психологічні (почуття незахищеності, страх майбутнього, гнів, агресія, сором та почуття провини, сум та т.п.); соціальні (відчуження та ізоляція від навколишнього середовища); соматичні симптоми (болі в животі й головні болі) тощо. Найбільш вагомую більшість науковців вважають проблему соціалізації та адаптації дітей ВПО. Визначено, що соціально-психологічний портрет дитини ВПО характеризується емоційною вразливістю, труднощами адаптації та ризиками порушень психічного здоров'я і розвитку та включає чотири складові: травма та емоційні порушення, соціальна адаптація та ізоляція, порушення ідентичності та самооцінки, порушення психічного розвитку.

3. Дослідження практичного досвіду використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО вказало на такі найбільш часто застосовувані технології як: адаптаційні (наприклад, «Ти мені

подобаєшся, тим...», «Пересядьте всі хто...»); ігри на зниження тривожності («Казка на долоньках», «Казка щастя»); ігри спрямовані на гармонізацію емоційного стану («Чарівні дощечки», «Кольор настрою»). Проаналізовано досвід закордонних країн (США, Японія, Туреччина та інші) щодо використання ігрових технологій в діяльності соціального працівника та у роботі з дітьми в кризових ситуаціях.

4. Були розроблені рекомендації щодо покращення процесу використання ігрових технологій у діяльності соціального працівника з дітьми ВПО. Основні рекомендації стосувались таких аспектів: адаптації ігрових технологій до ефективного використання в дистанційному форматі; створення централізованої методико-технологічної підтримки процесу підвищення кваліфікації фахівців в галузі ігрових технологій та постійне удосконалення та модернізація форм, засобів та методів проведення різноманітних ігор; сприяння розробці нових ігрових технологій та ігор зокрема, які будуть адаптовані безпосередньо до потреб дітей з числа ВПО тощо.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблематики. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на проведення формувального експерименту з метою визначення ефективних ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахмат Н. Постінтернатна адаптація вихованців інтернатних закладів: інтерактивна програма формування життєвої компетентності : навч.-практ. посіб. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2018. 139
2. Бондаренко В. Проблеми соціальної адаптації молодших школярів в умовах воєнного часу. Вересень. 2022. Т. 2, № 93. URL : <https://september.moippo.mk.ua/index.php/sept/article/view/219/179> (дата звернення: 09.02.2024)
3. Букатов В. М. Педагогічні таїнства дидактичних ігор: посібн. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 94 с.
4. Войцях Т. Ігрові технології як інструмент профілактичної роботи спеціалістів психологічної служби в закладі освіти : навч.-метод. посіб. Черкаси : Черкас. ОПОПП, 2014. 92 с.
5. Волинець Л., Мельник Л. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : Посіб. для практиків соц. сфери. Київ : ТОВ «Вид. дім «Калита», 2015. 72 с.
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери : Упоряднення / ред. І. Д. Зверева. Київ, Сімферополь : «Універсум», 2012. 536 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3491/1/I_ZVEREVA_O_BEZPALKO_G_PETROCHKO_T_ZHURAVEL_N_ZIMOVETST_LYAKH_EDFSS_KSP&SR_IL.PDF (дата звернення: 15.02.2024).
7. Журба О. Дидактичні ігри на уроках етики в 5–6 класах загальноосвітніх навчальних закладів. ВІСНИК Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2008. № 41. С. 116–120.
8. Зверева І., Лактіонова Г. Соціальна робота в Україні. 2-ге вид. Київ : Центр навч. літ., 2004. 256 с.
9. Ільченко Л. М. Гра як основна форма навчання. Vseosvita. URL: <https://vseosvita.ua/library/statta-na-temu-gra-ak-osnovna-forma-navcanna-209877.html> (дата звернення: 17.03.2024).

10. Капська А. Соціальна робота : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 328 с.
11. Літяга І. Теоретичні основи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук : Матеріали міжнар. науково -практ. конф., м. Київ, 1 лют. 2019 р. Київ, 2019. С. 112–115..
12. Лукашевич М., Мигович І. Теорія і методи соціальної роботи. 2-ге вид. Київ : МАУП, 2003. 166 с.
13. Малиновська О., Яценко Л. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. NISS. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahu-problemy-ta-sposoby-yikh> (дата звернення: 28.03.2024).
14. Молнар Т., Устай О. Змістова характеристика навчально-ігрових технологій, їх типологія. Наука майбутнього. 2020. № 2. С. 109–113.
15. Наливайко А. Ю. Метафоричні карти: цікавий прийом для роботи зі школярами. Vseosvita. URL: <https://vseosvita.ua/c/pedagogy/post/44986>. (дата звернення: 03.04.2024).
16. Нейман О. Л. Вправа з метафоричними картами "П'ять випадкових портретів". Vseosvita. URL: <https://vseosvita.ua/library/vprava-z-metaforichnymy-kartamy-piat-vypadkovykh-portretiv-730117.html>. (дата звернення: 03.04.2024).
17. Панок В. Соціально-психологічна служба : навч.-метод. посіб. для студентів та викл. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друк. Рута, 2012. 488 с.
18. Піліпчатіна В. І. Ігри для дітей молодшої, середньої, старшої груп щодо розвитку навичок психологічного відновлення у дітей дошкільного віку. Naurok. URL: <https://naurok.com.ua/zbirnik-igor-rozvitok-navichok-psihologichnogo-vidnovlennya-u-ditey-90409.html> (дата звернення: 30.04.2024).

19. Поняття внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Урядовий контактний центр. URL: <https://ukc.gov.ua/knowledge/ponyattya-vnutrishno-peremishhenoyi-osoby/> (дата звернення: 05.05.2024).
20. Процик Л., Пампура І. Психологічні особливості та правовий захист дітей в період збройного конфлікту. Психологічний часопис. 2019. Т. 5, № 11. С. 253–267. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psch_2019_5_11_19 (дата звернення: 12.05.2024).
21. Роль освіти в адаптації тимчасово переміщених осіб. Multycourse. URL : http://lt.multycourse.com.ua/ua/print_page/module/15#2 (дата звернення: 17.05.2024).
22. Старовойтова Ю. П. Збірник ігор «Граючись, долаємо стрес». Vseosvita. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0023fv-825b.docx.html> (дата звернення: 20.05.2024).
23. Файчук О.Л. Сучасні напрямки соціальної роботи з ВПО // Ольвійський форум – 2023: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі : XVII міжнар. наук.-практ. конф. 15-18 черв. 2023 р., м. Миколаїв : програма і тези / Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023.
24. Юрченко В. Проблеми соціалізації дітей і молоді в умовах інформаційної війни. Вісник психології і педагогіки : Мат. XI наук.-практ. конф., м. Київ, 2 берез. 2018 р. С. 176–179.
25. Chatterjee S. Access to Play for Children in Situations of Crisis: Synthesis of research in six countries. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/348729045_Access_to_Play_for_Children_in_Situations_of_Crisis_Synthesis_of_research_in_six_countries (дата звернення: 24.05.2024).
26. Mignano M. 5 Facts That Gaming Helps Students Relieve Stress. Gladio Games. URL: <https://gamedevelopertips.com/5-facts-that-gaming-helps-students-relieve-stress/> (дата звернення: 24.05.2024).

27. Rabin C. Towards the Use and Development of Games for Social Work Practice. *The British Journal of Social Work*. 1983. Vol. 13. №3. P. 175-196.
28. Sweeney, D.S. & Landreth, G. L. Child-centered play therapy. In Schaefer, C. E. (Ed.), *Foundations of Play Therapy*, Hoboken, NJ: J. Wiley. 2003. 150 p.
29. Suiatynova K. Preschool children's socialization in war conditions. *Humanities science current issues*. 2023. Т. 2, № 63. С. 281–286. URL: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-2-46> (дата звернення: 27.05.2024).
30. Weil S. Social Workers' Role in the Delivery of Play Therapy to Children. 2012. Режим доступу: https://sophia.stkate.edu/msw_papers/102 (дата звернення: 31.05.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для соціальних працівників

Шановні респонденти!

В рамках бакалаврської роботи студента ЧНУ імені Петра Могили проводиться опитування з метою з'ясування особливостей використання ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО.

Опитування анонімне! Всі результати будуть використані виключно в наукових цілях!

1. Впишіть, будь-ласка, назву організації, в якій Ви працюєте.

2. Чи працюєте Ви з дітьми ВПО?
 - Так
 - Ні
3. Чи використовуєте Ви у своїй діяльності ігрові технології під час роботи з дітьми ВПО?
 - Так
 - Ні
4. Чи вважаєте Ви ігрові технології ефективними у роботі з дітьми ВПО?
 - Так
 - Ні
5. З якими труднощами Ви стикаєтесь у роботі з дітьми з ВПО?

6. Які особливості Ви можете назвати в роботі дітьми ВПО в порівнянні з іншими категоріями дітей?

7. Які ігри Ви найчастіше використовуєте у роботі з дітьми ВПО?

8. Надайте, будь ласка, рекомендації щодо покращення процесу використання ігрових технологій у роботі з дітьми ВПО.

Дякуємо за участь!